

Judikatūras krājums

TIESAS SPRIEDUMS (virspalāta)

2020. gada 17. decembrī*

Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu – Dzīvnieku aizsardzība nonāvēšanas laikā – Regula (EK) Nr. 1099/2009 – 4. panta 1. punkts – Pienākums dzīvniekus pirms nonāvēšanas apdullināt – 4. panta 4. punkts – Atkāpe saistībā ar rituālu kaušanu – 26. panta 2. punkts – Iespēja dalībvalstīm pieņemt valsts noteikumus, kuru mērķis ir nodrošināt plašāku dzīvnieku aizsardzību rituālās kaušanas laikā – Interpretācija – Valsts tiesiskais regulējums, ar kuru rituālās kaušanas laikā ir prasīta atgriezeniska apdullināšana, kas nevar izraisīt nāvi – LESD 13. pants – Eiropas Savienības Pamattiesību harta – 10. pants – Ticības brīvība – Tiesības paust ticību – Ierobežojums – Samērīgums – Vienprātības starp Eiropas Savienības dalībvalstīm neesamība – Dalībvalstīm piešķirtā rīcības brīvība – Subsidiaritātes princips – Spēkā esamība – Atšķirīga attieksme pret rituālo kaušanu un dzīvnieku nonāvēšanu medību vai zvejas, kā arī kultūras vai sporta pasākumu laikā – Diskriminācijas neesamība – Pamattiesību hartas 20., 21. un 22. pants

Lietā C-336/19

par lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *Grondwettelijk Hof* (Konstitucionālā tiesa, Beļģija) iesniedza ar 2019. gada 4. aprīļa lēmumu un kas Tiesā registrēts 2019. gada 18. aprīlī, tiesvedībā

Centraal Israëlitisch Consistorie van België u.c.,

Unie Moskeeën Antwerpen VZW,

Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW,

JG,

KH,

Executief van de Moslims van België u.c.,

Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW u.c.

pret

Vlaamse Regering,

piedaloties:

LI,

* Tiesvedības valoda – holandiešu.

Waalse Regering,

Kosher Poultry BVBA u.c.,

Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA),

TIESA (virspalāta)

šādā sastāvā: priekšsēdētājs K. Lēnartss [*K. Lenaerts*], priekšsēdētāja vietniece R. Silva de Lapuerta [*R. Silva de Lapuerta*], palātu priekšsēdētāji A. Arabadžijevs [*A. Arabadjiev*], A. Prehala [*A. Prechal*], J. Regans [*E. Regan*], M. Ilešičs [*M. Ilešič*], L. Bejs Larsens [*L. Bay Larsen*] un A. Kumins [*A. Kumin*], tiesneši T. fon Danvics [*T. von Danwitz*], K. Toadere [*C. Toader*], M. Safjans [*M. Safjan*], D. Švābi [*D. Šváby*] (referents), L. S. Rosi [*L. S. Rossi*], I. Jarukaitis [*I. Jarukaitis*] un N. Jēskinens [*N. Jääskinen*],

ģenerālvokāts: Dž. Hogans [*G. Hogan*],

sekretāre: M. Ferreira [*M. Ferreira*], galvenā administratore,

ņemot vērā rakstveida procesu un 2020. gada 8. jūlija tiesas sēdi,

ņemot vērā apsvērumus, ko sniedza:

- *Centraal Israëlitisch Consistorie van België* u.c., kā arī *Kosher Poultry BVBA* u.c. vārdā – *E. Maes* un *C. Caillet*, *advocaten*, kā arī *E. Jacobowitz*, *avocat*,
- *Unie Moskeeën Antwerpen VZW* un *Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW* vārdā – *I. Akrouh*, *advocaat*,
- *Executief van de Moslims van België* u.c. vārdā – *J. Roets*, *advocaat*,
- *Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW* u.c. vārdā – *E. Cloots*, *advocaat*,
- LI – savā vārdā,
- *Vlaamse Regering* vārdā – *V. De Schepper* un *J.-F. De Bock*, *advocaten*,
- *Waalse Regering* vārdā – *X. Drion*, *advocaat*,
- *Global Action in the Interest of Animals VZW (GAIA)* vārdā – *A. Godfroid*, *advocaat*,
- Dānijas valdības vārdā – *J. Nymann-Lindegren* un *M. P. Jespersen*, kā arī *P. Ngo* un *M. Wolff*, pārstāvji,
- Somijas valdības vārdā – *J. Heliskoski* un *H. Leppo*, pārstāvji,
- Zviedrijas valdības vārdā – *H. Eklinder*, *C. Meyer-Seitz*, *H. Shev*, *J. Lundberg* un *A. Falk*, pārstāves,
- Eiropas Savienības Padomes vārdā – *F. Naert* un *E. Karlsson*, pārstāvji,
- Eiropas Komisijas vārdā – *H. Krämer* un *A. Bouquet*, kā arī *B. Eggers*, pārstāvji,

noklausījusies ģenerālvokāta secinājumus 2020. gada 10. septembra tiesas sēdē,

pasludina šo spriedumu.

Spriedums

- 1 Šis lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir par Padomes Regulas (EK) Nr. 1099/2009 (2009. gada 24. septembris) par dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā (OV 2009, L 303, 1. lpp.) 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkta interpretāciju, kā arī par šīs tiesību normas spēkā esamību, ņemot vērā Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk tekstā – “Harta”) 10., 20., 21. un 22. pantu.
- 2 Šis lūgums ir iesniegts *Centraal Israëlitisch Consistorie van België* u.c. (turpmāk tekstā kopā – “CICB u.c.”), *Unie Moskeeën Antwerpen VZW* un *Islamitisch Offerfeest Antwerpen VZW*, JG un KH, *Executief van de Moslims van België* u.c., kā arī *Coördinatie Comité van Joodse Organisaties van België – Section belge du Congrès juif mondial et Congrès juif européen VZW* u.c. tiesvedībā pret *Vlaamse Regering* (Flandrijas valdība, Beļģija) par 2017. gada 7. jūlija *decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft* (Dekrēts, ar ko groza 1986. gada 14. augusta Likumu par dzīvnieku aizsardzību un labturību attiecībā uz atļautajām metodēm dzīvnieku kaušanā; *Belgisch Staatsblad*, 2017. gada 18. jūlijs, 73318. lpp.) spēkā esamību.

Atbilstošās tiesību normas

Savienības tiesības

- 3 Regulas Nr. 1099/2009 2., 4., 6., 11., 14.–16., 18., 20., 21., 43., 57. un 58. apsvērumā ir noteikts:

“(2) Dzīvnieku nonāvēšana var izraisīt sāpes, stresu, bailes vai cita veida ciešanas dzīvniekiem pat vislabākajos iespējamajos tehniskajos apstākļos. Zināmas darbības saistībā ar nonāvēšanu var radīt ļoti lielu stresu, un jebkurai apdullināšanas teknikai ir savi trūkumi. Uzņēmējiem vai jebkurai personai, kas saistīta ar dzīvnieku nonāvēšanu, būtu jāisteno nepieciešamie pasākumi, lai kaušanas vai nonāvēšanas procesa laikā atbrīvotu no sāpēm un mazinātu dzīvnieku stresu un ciešanas, piemērojot labāko nozarē pastāvošo praksi un metodes, kuras atļautas ar šo regulu. Tādējādi gadījumos, kad uzņēmēji vai jebkura persona, kas saistīta ar dzīvnieku nonāvēšanu, pārkāpj kādu no šīs regulas prasībām vai pielieto atļautus līdzekļus, neapsverot to modernizāciju, un tišām vai nevērības dēļ izraisa dzīvniekiem sāpes, stresu vai ciešanas, būtu jāatzīst, ka no sāpēm, stresa vai ciešanām bija iespējams izvairīties.

[..]

- (4) Dzīvnieku labturība ir [Eiropas Savienības] vērtība, kas nostiprināta [EKL] pievienotajā Protokolā Nr. 33 par dzīvnieku aizsardzību un labturību (“protokols Nr. 33”). Dzīvnieku aizsardzība kaušanas vai nonāvēšanas laikā ir svarīgs sabiedriska jautājums, kas skar patērētāju attieksmi pret lauksaimniecības produktiem. Turklāt, uzlabojot dzīvnieku aizsardzību kaušanas laikā, tiks veicināta augstāka gaļas kvalitāte un netiešā veidā pozitīvi ietekmēta darba drošība kautuvēs.

[..]

- (6) Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestāde ([EFSA]), kas izveidota ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 178/2002 (2002. gada 28. janvāris), ar ko paredz pārtikas aprites tiesību aktu vispārīgus principus un prasības, izveido Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādi un paredz procedūras saistībā ar pārtikas nekaitīgumu [(OV 2002, L 31, 1. lpp.)], ir pieņēmusi divus atzinumus par labturības aspektiem saistībā ar dažu sugu dzīvnieku apdullināšanas un

nonāvēšanas galvenajām sistēmām, proti, 2004. gadā – par galveno komerciālo sugu dzīvnieku apdullināšanas un nonāvēšanas galveno sistēmu labturības aspektiem un 2006. gadā – par komerciāli audzēto briežu, kazu, trušu, strausu, piļu, zosu un paipalu apdullināšanas un nonāvēšanas galveno sistēmu labturības aspektiem. [Savienības] tiesību akti šajā jomā būtu jāpapildina, lai ņemtu vērā šos zinātniskos atzinumus. [..] Ieteikumi par saimniecībās audzētām zivīm šai regulā nav iekļauti, jo šajā jomā bija nepieciešami papildu zinātniskie atzinumi un ekonomiskais novērtējums.

[..]

- (11) Fizioloģiskā ziņā zivis būtiski atšķiras no sauszemes dzīvniekiem, un mākslīgi audzētās zivis tiek nonāvētas pilnīgi citādā veidā, jo īpaši attiecībā uz kontroles procesu. Turklāt zivju apdullināšanas izpēte ir daudz mazāk attīstīta nekā attiecībā uz citām saimnieciski audzētām sugām. Būtu jāizveido atsevišķi standarti nonāvēšanai paredzēto zivju aizsardzībai. Tāpēc noteikumi, kas piemērojami zivīm, pašlaik būtu jāierobežo ar pamatprincipu ievērošanu. Turpmākām [Savienības] ierosmēm būtu jāpamatojas uz Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādes veikto ar zivju nonāvēšanu saistīto zinātnisko riska novērtējumu un būtu jāņem vērā sociālās, ekonomiskās un administratīvās sekas.

[..]

- (14) Medības vai amatierzveja notiek apstākļos, kuros nonāvēšana norit pavisam citādi nekā mājdzīvniekiem, un uz tām attiecas speciāli tiesību akti. Tādēļ ir lietderīgi no šīs regulas darbības jomas izslēgt nonāvēšanu medību vai amatierzvejas laikā.
- (15) Protokolā Nr. 33 uzsvērta arī nepieciešamība ievērot dalībvalstu normatīvos aktus un paražas, jo īpaši tās, kas saistītas ar reliģiskiem rituāliem, kultūras tradīcijām un reģionālo mantojumu, formulējot un īstenojot [Savienības] politiku *inter alia* lauksaimniecības un iekšējā tirgus jomās. Tādēļ ir lietderīgi no šīs regulas darbības jomas izslēgt kultūras pasākumus, kur dzīvnieku labturības prasību ievērošana nelabvēlīgi ietekmētu attiecīgo pasākumu būtību.
- (16) Bez tam kultūras tradīcijas saistītas ar mantotu, iesakņojušos vai ierastu domāšanas veidu, darbību vai uzvedību, kas faktiski ietver sevī kaut ko nodotu vai iegūtu no senčiem. Tās veicina senu sociālo saikņu kopšanu starp paaudzēm. Ar noteikumu, ka šīs darbības neietekmē dzīvnieku izcelsmes produktu tirgu un to pamatā nav nolūka veikt ražošanu, ir lietderīgi no šīs regulas darbības jomas izslēgt dzīvnieku nonāvēšanu, kas notiek šajos pasākumos.

[..]

- (18) Ar [Padomes] Direktīvu 93/119/EK [(1993. gada 22. decembris) par dzīvnieku aizsardzību kaušanas vai nonāvēšanas laikā (OV 1993, L 340, 21. lpp.)] ir atcelta nepieciešamība pēc apdullināšanas reliģiskas nokaušanas gadījumā, ja tā notiek kautuvē. Tā kā [Savienības] noteikumi, kas piemērojami, veicot reliģisku nokaušanu, transponēti atkarībā no valstu apstākļiem, kā arī ņemot vērā to, ka valstu tiesību aktos ietverti aspekti, kas nav saistīti ar šīs regulas mērķiem, ir svarīgi, lai tiktu saglabāta iespēja atkāpties no prasības par dzīvnieku apdullināšanu pirms to nokaušanas, tādējādi atstājot zināmu rīcības brīvību katras dalībvalsts ziņā. Tādējādi šajā regulā ir respektēta reliģiskā brīvība un tiesības paust reliģiju vai ticību dievkalpojumu, sludināšanas, rituālu un ceremoniju laikā, kā paredzēts [Hartas] 10. pantā.

[..]

- (20) Daudzas dzīvnieku nonāvēšanas metodes ir sāpīgas. Tāpēc dzīvnieku nonāvēšanas laikā vai pirms tās nepieciešama apdullināšana, jo tā izraisa bezsamaņu un nejutīgumu. Pārliecināšanās par bezsamaņas un nejutīguma iestāšanos ir sarežģīts uzdevums, un tas jāveic saskaņā ar zinātniski atzītu metodiku. Tomēr pārraudzība, izmantojot rādītājus, lai noteiktu procedūras efektivitāti, būtu jāveic reālos apstākļos.
- (21) Apdullināšanas efektivitātes pārraudzība galvenokārt pamatojas uz dzīvnieku samaņas un jutīguma noteikšanu. Būtībā dzīvnieka samaņa nozīmē tā spēju izjust emocijas un apzināti kontrolēt kustības. Neskatoties uz dažiem izņēmumiem, piemēram, elektroimobilizāciju vai citādi izraisītu paralīzi, var uzskatīt, ka dzīvnieks ir bezsamaņā, ja tas zaudējis dabisko stāvēšanas pozīciju, nav nomodā un tam nav vērojamas pozitīvu vai negatīvu emociju, piemēram, baiļu vai uztraukuma, pazīmes. Dzīvnieka jutīgums faktiski nozīmē tā spēju izjust sāpes. Visumā dzīvnieku var uzskatīt par nejutīgu brīdī, kad tam nav nekādu refleksu vai tas nereaģē uz tādiem stimuliem kā skaņa, smarža, gaisma vai fizisks kontakts.

[..]

- (43) Kaušana bez apdullināšanas prasa precīzu kakla pārgriešanu ar asu nazi ciešanu mazināšanai. Turklāt dzīvniekiem, kas nav mehāniski savaldīti, pēc kakla pārgriešanas asiņošanas process palēninās, tādējādi nevajadzīgi paildzinot dzīvnieka ciešanas. Parasti tie ir liellopu, aitu un kazu sugu dzīvnieki, ko visbiežāk kauj, izmantojot šo procedūru. Tāpēc atgremotāji, kurus nonāvē bez apdullināšanas, būtu jāsavaldā atsevišķi, izmantojot mehāniskus līdzekļus.

[..]

- (57) Eiropas iedzīvotāji sagaida, ka dzīvnieku kaušanas laikā tiek ievēroti minimālie labturības noteikumi. Konkrētās jomās attieksme pret dzīvniekiem atkarīga arī no valsts izpratnes, tādēļ dažās dalībvalstīs ir prasība saglabāt vai pieņemt plašāk attiecināmus labturības noteikumus nekā tie, par ko panākta vienošanās [Savienības] līmenī. Tādēļ dzīvnieku interesēs un ar noteikumu, ka tas neietekmē iekšējā tirgus darbību, ir piemēroti dalībvalstīm piešķirt zināmu pielāgošanas iespēju, lai saglabātu vai dažās īpašās jomās pieņemtu plašākus valsts noteikumus.

Ir svarīgi nodrošināt, ka dalībvalsts šādus valsts noteikumus neizmanto tādā veidā, kas kaitē pareizai iekšējā tirgus darbībai.

- (58) Dažās jomās, kas saistītas ar šīs regulas piemērošanu, Padomei nepieciešama papildu zinātniska, sociāla un ekonomiska informācija, lai noteiktu sīki izstrādātus noteikumus, jo īpaši sakarā ar mākslīgi audzētām zivīm un dzīvnieku savaldīšanu, apgriežot ar kājām gaisā. Tādējādi ir nepieciešams, lai Komisija sniegtu Padomei minēto informāciju, pirms tā ierosina jebkādas grozījumus, kas saistīti ar minētajām šīs regulas jomām.”

4 Šīs regulas 1. pantā “Priekšmets un darbības joma” ir noteikts:

“1. Šajā regulā paredzēti noteikumi to dzīvnieku nonāvēšanai, kurus audzē vai tur pārtikas, vilnas, ādas, kažokādu vai citu produktu ražošanai, kā arī dzīvnieku nonāvēšanai piespiedu kaušanas nolūkā un attiecībā uz saistītām darbībām.

Tomēr attiecībā uz zivīm piemērojamas tikai 3. panta 1. punktā izklāstītās prasības.

[..]

3. Šo regulu nepiemēro:

- a) gadījumos, kad dzīvniekus nonāvē:
 - i) zinātnisku eksperimentu laikā, ko veic kompetentās iestādes uzraudzībā;
 - ii) medībās vai amatierzvejā;
 - iii) kultūras vai sporta pasākumu laikā;
- b) mājputniem, trušiem un zaķiem, kurus to īpašnieks nokauj ārpus kautuves privātam patēriņam mājās.”

5 Minētās regulas 2. pantā “Definīcijas” ir paredzēts:

“Šajā regulā lietotas šādas definīcijas:

[..]

- b) “saistītas darbības” nozīmē, piemēram, apiešanos ar dzīvniekiem, izvietošanu, savaldīšanu, apdullināšanu un atasiņošanu, ko veic apstākļos un vietā, kur dzīvniekus nonāvē;

[..]

- f) “apdullināšana” nozīmē jebkuru tīši radītu procesu, kas izraisa samaņas un jušanas zudumu bez sāpēm, ietverot jebkuru procesu, kas var izraisīt tūlītēju nāvi;

- g) “religisks rituāls” nozīmē darbību virkni, kas saistīta ar dzīvnieku nokaušanu, kura paredzēta reliģijā;

- h) “kultūras vai sporta pasākumi” nozīmē pasākumus, kuri pēc to būtības vai lielā mērā saistīti ar senām kultūras tradīcijām vai sporta nodarbībām, tostarp skriešanās sacīkstes vai citus sacensības veidus, kas nav gaļas ražošanas vai citu dzīvnieku produktu ražošanas, vai kuros šī ražošanas ir maznozīmīga salīdzinājumā ar pasākumu kā tādu un neatstāj būtisku saimniecisku iespaidu;

[..]

- j) “kaušana” nozīmē tādu dzīvnieku nonāvēšanu, kas paredzēti cilvēku patēriņam;

[..].”

6 Šīs pašas regulas 3. panta “Vispārīgās prasības attiecībā uz nonāvēšanu un saistītām darbībām” 1. punktā ir paredzēts:

“Dzīvniekiem aiztaupa jebkuras sāpes, stresu vai ciešanas, no kurām nonāvēšanas laikā vai saistītas darbības veikšanas laikā iespējams izvairīties.”

7 Regulas Nr. 1099/2009 4. pantā, kas ir veltīts “apdullināšanas paņēmieni[em]” ir noteikts:

“1. Dzīvniekus nonāvē tikai pēc tam, kad tie ir apdullināti atbilstīgi I pielikumā izklāstītajiem paņēmieniem un specifiskām prasībām, kas saistītas ar šo paņēmieni piemērošanu. Samaņas un jutīguma zudumu saglabā līdz pat dzīvnieka nāvei.

Izmantojot I pielikumā minētos paņēmienus, kuru rezultātā neiestājas tūlītēja nāve [..], pēc iespējas ātrāk pēc tiem īsteno procedūru, kas nodrošina nāvi, piemēram, iztecina asinis, pārgriež muguras smadzenes, izdara nāvējošu elektriskās strāvas triecienu vai ilgstoši pakļauj anoksijai.

[..]

4. Gadījumā, ja dzīvniekus pakļauj īpašām kaušanas metodēm, ko nosaka reliģiski rituāli, 1. punkta prasības nav spēkā ar noteikumu, ka kaušana notiek kautuvē.”

- 8 Šīs regulas 5. panta “Apdullināšanas pārbaudes” 2. punktā ir noteikts:

“Ja, piemērojot 4. panta 4. punktu, dzīvniekus nonāvē, iepriekš tos neapdullinot, personas, kas atbildīgas par kaušanu, veic sistemātiskas pārbaudes, lai nodrošinātu to, ka dzīvnieki neizrāda nekādas sāpīgas vai jutības pazīmes, pirms tos atbrīvo no savaldīšanas iekārtām, un neizrāda nekādas dzīvības pazīmes, pirms sāk apstrādi vai plaucēšanu.”

- 9 Saskaņā ar Regulas Nr. 1099/2009 26. pantu “Stingrāki valsts noteikumi”:

“1. Šī regula neattur dalībvalstis no jebkuru tādu valsts noteikumu saglabāšanas, kuru mērķis ir nodrošināt plašāku dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā un kuri ir spēkā brīdī, kad stājas spēkā šī regula.

Pirms 2013. gada 1. janvāra dalībvalstis informē Komisiju par šādiem valsts noteikumiem. Komisija vērš uz tiem citu dalībvalstu uzmanību.

2. Dalībvalstis var pieņemt valsts noteikumus, ar ko nodrošina plašāku dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā nekā ar šīs regulas noteikumiem, saistībā ar šādām jomām:

[..]

c) dzīvnieku kaušana un ar to saistītas darbības saskaņā ar 4. panta 4. punktu.

Dalībvalstis paziņo Komisijai par visiem šādiem valsts noteikumiem. Komisija vērš uz tiem citu dalībvalstu uzmanību.

[..]

4. Dalībvalstis neaizliedz vai nekavē laist apgrozībā savā teritorijā dzīvnieku izcelsmes produktus, kas iegūti no dzīvniekiem, kuri nonāvēti citās dalībvalstīs, pamatojoties uz to, ka attiecīgie dzīvnieki nav nonāvēti saskaņā ar tās valsts noteikumiem, kuru mērķis ir plašāka dzīvnieku aizsardzība nonāvēšanas laikā.”

- 10 Šīs regulas 27. panta “Ziņojumu sniegšana” 1. punktā ir noteikts:

“Ne vēlāk kā 2014. gada 8. decembrī Komisija iesniedz Eiropas Parlamentam un Padomei ziņojumu par iespēju ieviest dažas prasības attiecībā uz zivju aizsardzību nonāvēšanas laikā, ņemot vērā dzīvnieku labturības aspektus, kā arī sociāli ekonomisko ietekmi un ietekmi uz vidi. Minētajam ziņojumam vajadzības gadījumā pievieno tiesību aktu priekšlikumus, lai izdarītu grozījumus šajā regulā, iekļaujot specifiskus noteikumus attiecībā uz zivju aizsardzību nonāvēšanas laikā.

Kamēr minētie pasākumi nav pieņemti, dalībvalstis drīkst saglabāt vai pieņemt valsts noteikumus attiecībā uz zivju aizsardzību kaušanas vai nonāvēšanas laikā un par to informē Komisiju.”

Beļģijas tiesības

- 11 1986. gada 14. augusta *Wet betreffende de bescherming en het welzijn der dieren* (Likums par dzīvnieku aizsardzību un labturību; *Belgisch Staatsblad*, 1986. gada 3. decembris, 16382. lpp.) 16. panta 1. punkta – tā redakcijā pirms pamatlietā aplūkojamā dekrēta stāšanās spēkā – pirmajā daļā bija

noteikts pienākums kaut dzīvnieku tikai pēc tā apdullināšanas vai – nepārvaramas varas gadījumā – izmantot metodi, kas ir visnesāpīgākā. Tomēr šīs tiesību normas otrajā daļā bija precizēts, ka atkāpes veidā šis pienākums nav piemērojams “kaušanai, ko nosaka reliģiski rituāli”.

- 12 Ar pamatlietā aplūkojamo dekrētu, kas stājās spēkā 2019. gada 1. janvārī, attiecībā uz Flandrijas reģionu šī atkāpe tika izbeigta. Likuma par dzīvnieku aizsardzību un labturību 15. panta 2. punktā tā redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar šī dekrēta 3. pantu, ir paredzēts, ka tad, “ja dzīvniekus nokauj saskaņā ar īpašām metodēm, ko prasa reliģiski rituāli, apdullināšana ir atgriezeniska un neizraisa dzīvnieka nāvi”.
- 13 Šī dekrēta sagatavošanas darbos ir precizēts:

“Flandrija piešķir lielu nozīmi dzīvnieku labturībai. Tādējādi mērķis ir Flandrijā novērst jebkādas dzīvnieku ciešanas, no kurām var izvairīties. Kaušana bez dzīvnieku apdullināšanas ir nesavienojama ar šo principu. Lai gan citi pasākumi, kas ir mazāk strikti nekā kaušanas bez iepriekšējas apdullināšanas aizliegums, varētu nedaudz ierobežot šīs kaušanas metodes negatīvo ietekmi uz dzīvnieku labturību, šādas metodes nevar aizkavēt ļoti nopietna kaitējuma dzīvnieku labturībai turpināšanos. Robeža starp dzīvnieku ciešanu novēršanu, no vienas puses, un kaušanu bez iepriekšējas apdullināšanas, no otras, vienmēr būs ļoti plaša, pat ja tiktu paredzēti mazāk radikāli pasākumi, lai pēc iespējas ierobežotu dzīvnieku labturības aizskārumu.

Tomēr ir jārod līdzsvars starp dzīvnieku labturības aizstāvību un ticības brīvību.

Gan ebreju, gan islāmticīgo reliģiskie rituāli prasa, lai dzīvniekam pēc iespējas tiktu iztecinātas asinis. Zinātniskie pētījumi ir pierādījuši – bažas par to, ka apdullināšana negatīvi ietekmē asiņošanas procesu, ir nepamatotas [...].

Turklāt šie abi rituāli prasa, lai dzīvnieks nonāvēšanas brīdī būtu neskarts un vesels un mirtu no noasiņošanas. [...] Elektronarkoze ir atgriezeniskas (neletālas) apdullināšanas metode, kuras laikā dzīvnieks, ja starplaikā viņam nav pārgriezta rīkle, pēc īsa brīža atgūst samaņu un nejūt nekādas negatīvas apdullināšanas sekas. Ja dzīvniekam tiek pārgriezta rīkle tūlīt pēc apdullināšanas, viņa nāves cēlonis ir noasiņošana. Ņemot to vērā, var pievienoties *Vanthemsche* ziņojumā ietvertajam secinājumam. Saskaņā ar šo secinājumu atgriezeniskas un neletālas apdullināšanas izmantošana rituālās kaušanas prakses laikā ir samērīgs pasākums, ar kuru tiek ievērota rituālās kaušanas būtība ticības brīvības kontekstā un maksimāli tiek ņemta vērā attiecīgo dzīvnieku labturība. Līdz ar to vismaz pienākums izmantot elektronarkozi kaušanai, kas tiek veikta saskaņā ar īpašām metodēm, kuras prasa reliģiskie rituāli, nav nesamērīgs ticības brīvības aizskārumš.”

Pamatlieta un prejudiciālie jautājumi

- 14 Ar prasības pieteikumiem, kas iesniegti 2018. gada 17. un 18. janvārī, prasītāji pamatlietā cēla *Grondwettelijk Hof* (Konstitucionālā tiesa, Beļģija), kas ir iesniedzējtiesa, prasības atcelt pamatlietā aplūkoto dekrētu, pamatojoties uz to, ka ar to it īpaši tiek pārkāpts Regulas Nr. 1099/2009 4. panta 4. punkts un 26. panta 2. punkts, jo ar to ebrejiem un musulmaņiem tiek liegta garantija, ka rituālā kaušana nevar tikt pakļauta prasībai par iepriekšēju apdullināšanu. Šis dekrēts liedz visiem šiem ticīgajiem, nevis tikai viņu mazākumam, praktizēt savu ticību, neļaujot viņiem iegūt gaļu no dzīvniekiem, kas nokauti saskaņā ar viņu reliģiskajiem priekšrakstiem, ciktāl šie priekšraksti nepieļauj atgriezeniskas apdullināšanas metodi.
- 15 Kā izriet no lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu, prasītāji pamatlietā norāda, ka saskaņā ar Regulas Nr. 1099/2009 4. panta 1. punktu, lasot to kopā ar šīs regulas 20. apsvērumu, dzīvnieki pirms to nokaušanas principā ir jāapdullina, proti, līdz to nāvei tie ir jātur bezsamaņas un bezjutīguma stāvoklī.

- 16 Tomēr saskaņā ar šīs regulas 4. panta 4. punktu apdullināšanas pienākums neattiecas uz dzīvnieku kaušanu, ko veic saskaņā ar īpašām metodēm, kuras nosaka reliģiskie rituāli. Saskaņā ar šīs regulas 18. apsvērumu šo izņēmumu nosaka mērķis ievērot ticības brīvību, kas garantēta Hartas 10. panta 1. punktā, kā Tiesa ir norādījusi 2018. gada 29. maija spriedumā *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen* u.c. (C-426/16, EU:C:2018:335, 56. un 57. punkts).
- 17 *Grondwettelijk Hof* (Konstitucionālā tiesa) šajā sakarā norāda, ka, tā kā Hartas 10. panta 1. punktā garantētās tiesības atbilst Romā 1950. gada 4. novembrī parakstītās Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – “ECPAK”) 9. pantā garantētajām tiesībām, Tiesa no tā ir secinājusi, ka jēdziens “ticība” var attiekties gan uz *forum internum*, proti, pārliecības pastāvēšanu, gan *forum externum*, proti, reliģiskas ticības publisku paušanu.
- 18 Reliģisku rituālu noteiktās īpašās kaušanas metodes un reliģisku pārtikas noteikumu ievērošana ietilpst ticības brīvības piemērošanas jomā un var tikt uzskatītas par reliģiskās pārliecības publisku izpausmi ECPAK 9. panta un Hartas 10. panta 1. punkta izpratnē. Jo īpaši rituālā kaušana ir paredzēta, lai attiecīgajiem praktizējošajiem ticīgajiem nodrošinātu gaļu, kas iegūta no dzīvniekiem, kuri nokauti saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību. Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2000. gada 27. jūnija spriedumā *Cha'are Shalom Ve Tsedek* pret Franciju (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795, 82. punkts) šajā ziņā gan ir nospriedusi, ka tad, ja ticīgajiem nav liegta iespēja iegūt un patērēt gaļu no dzīvniekiem, kas nokauti saskaņā ar viņu reliģisko pārliecību, tiesības uz ticības brīvību nevar ietvert tiesības personiski veikt rituālu kaušanu.
- 19 Tomēr prasītāji pamatlietā apgalvo, ka dalībvalstis nevar izmantot Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu, lai atņemtu jēgu šīs regulas 4. panta 4. punktā paredzētajam izņēmumam no pienākuma veikt apdullināšanu rituālās kaušanas laikā.
- 20 Turklāt prasītāji pamatlietā apgalvo, ka pamatlietā aplūkotais dekrēts nesamērīgi ierobežo ticības brīvību, vēl jo vairāk tāpēc, ka saskaņā ar reliģiskiem priekšrakstiem nokautu liellopu gaļa veido tikai 0,1 % no kopējā Beļģijā saražotās gaļas daudzuma un ka tādu gadījumu skaits, kad iepriekšēja apdullināšana neizdodas, pārsniedz šo procentuālo daļu. Ebreju kopienai neesot arī garantēta iespēja iegūt pietiekamu gaļas daudzumu no dzīvniekiem, kas nokauti saskaņā ar ebreju reliģijas priekšrakstiem. *Raad van State* (Valsts padome, Beļģija) Likumdošanas nodaļa turklāt no tā secināja, ka aizliegums veikt kaušanu bez apdullināšanas ir nesamērīgs ticības brīvības aizskārums.
- 21 Pamatlietā aplūkotais dekrēts arī ir pretrunā ticības brīvībai, jo tas liedz ebreju reliģiskajiem līderiem kaut dzīvniekus saskaņā ar *shehita*, proti, šai reliģijai raksturīgo kaušanas rituālu. Šajā ziņā nevar ņemt vērā apstākli, ka gaļa, kas iegūta no dzīvniekiem, kuri ir nokauti saskaņā ar reliģiskiem priekšrakstiem, var tikt ieviesta no ārvalstīm.
- 22 Visbeidzot, prasītāji pamatlietā apstrīd Flandrijas likumdevēja premisu, saskaņā ar kuru atgriezeniskas apdullināšanas metode, kas neizraisa dzīvnieka nāvi, atbilst reliģiskajiem priekšrakstiem attiecībā uz kaušanu.
- 23 Turpretī Flandrijas un Valonijas valdības uzskata, ka Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktā dalībvalstīm ir *expressis verbis* piešķirtas tiesības atkāpties no šīs regulas 4. panta 4. punkta.
- 24 Iesniedzējtiesa norāda, pirmkārt, ka Regulas Nr. 1099/2009 4. panta 4. punktā paredzētās atkāpes no principiālās prasības par apdullināšanu pirms nonāvēšanas mērķis ir ievērot Hartas 10. panta 1. punktā garantēto ticības brīvību un, otrkārt, ka šīs regulas 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts, lasot to kopā ar šīs regulas 18. un 57. apsvērumu, pilnvaro dalībvalstis, lai veicinātu dzīvnieku labturību, atkāpties no minētā 4. panta 4. punkta, tomēr neprecizējot robežas, kuras dalībvalstīm šajā ziņā jāievēro.

- 25 Tādējādi rodas jautājums, vai Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts var tikt interpretēts tādējādi, ka ar to dalībvalstīm ir atļauts pieņemt tādus valsts noteikumus kā pamatlietā, un apstiprinošas atbildes gadījumā – vai šī tiesību norma ir saderīga ar Hartas 10. panta 1. punktā garantēto ticības brīvību.
- 26 Šajā ziņā iesniedzējtiesa norāda, ka ar pamatlietā aplūkoto dekrētu no 2019. gada 1. janvāra tika izbeigts attiecībā uz rituālo kaušanu paredzētais izņēmums no pienākuma veikt iepriekšēju apdullināšanu. No šī dekrēta sagatavošanas darbiem arī izriet, ka Flandrijas likumdevējs ir balstījies uz principu, ka kaušana bez apdullināšanas dzīvniekam rada novēršamas ciešanas. Tādējādi tas ir centies veicināt dzīvnieku labturību un panākt līdzsvaru starp mērķi veicināt dzīvnieku labturību, no vienas puses, un mērķi nodrošināt ticības brīvību, no otras puses.
- 27 No šī viedokļa raugoties, lai cik vien iespējams reaģētu uz attiecīgo reliģisko kopienu vēlmēm, 1986. gada 14. augusta likuma, kas grozīts ar pamatlietā aplūkoto dekrētu, 15. panta 2. punktā tagad rituālajā kaušanā ir paredzēta atgriezeniska apdullināšana, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi. No šī dekrēta sagatavošanas darbiem tādējādi izriet, ka Flandrijas likumdevējs ir uzskatījis, ka šis noteikums atbilst attiecīgo reliģisko kopienu vēlmēm, jo, izmantojot atgriezeniskās apdullināšanas metodi, tiek ievēroti reliģiskie priekšraksti, saskaņā ar kuriem dzīvnieks kaušanas laikā nedrīkst būt miris un tā asinīm ir pilnībā jāiztek.
- 28 Veikto tiesību akta grozījumu tomēr nevar interpretēt kā tādu, kas visām reliģiskajām kopienām uzliktu pienākumu akceptēt atgriezeniskās apdullināšanas metodi. Turklāt, kā izriet no pamatlietā aplūkotā dekrēta sagatavošanas darbiem, tas neietekmē šo kopienu locekļu iespēju iegūt gaļu no dzīvniekiem, kuri nokauti bez iepriekšējas apdullināšanas, ņemot vērā to, ka nevienā tiesību normā nav aizliegts importēt šādu gaļu Flandrijas reģionā. Katrā ziņā šāds importa aizliegums būtu pretrunā Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 4. punktam.
- 29 Tomēr prasītāji pamatlietā apgalvo, ka arvien vairāk dalībvalstu, tāpat kā Flandrijas reģions, aizliedz dzīvnieku kaušanu bez apdullināšanas vai vismaz tādas gaļas eksportu, kas iegūta no dzīvniekiem, kuri nokauti saskaņā ar reliģiskiem priekšrakstiem, un tas apdraudot šāda veida gaļas piegādi Flandrijas reģionā. Turklāt importētās gaļas sertifikācija neļaujot droši noteikt, vai gaļa patiešām ir iegūta no dzīvniekiem, kas nokauti saskaņā ar reliģiskiem priekšrakstiem.
- 30 Flandrijas un Valonijas valdības iebilst, ka virknei dalībvalstu nav šāda vispārēja aizlieguma nonāvēt bez iepriekšējas apdullināšanas un ka gaļas tirdzniecība nebeidzas pie Savienības robežām.
- 31 Visbeidzot, prasītāji pamatlietā apgalvo, ka tad, ja Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts būtu jāinterpretē tādējādi, ka ar to dalībvalstīm tiek atļauts veikt tādus pasākumus, kādi ir paredzēti pamatlietā aplūkotajā dekrētā, ar to tiktu pārkāpti vienlīdzības, nediskriminācijas un reliģiju daudzveidības principi, kas ir garantēti attiecīgi Hartas 20., 21. un 22. pantā. Šajā kontekstā prasītāji pamatlietā norāda, ka šajā dekrētā, kas pieņemts saskaņā ar šo regulu, bez jebkāda saprātīga pamatojuma ir paredzēta atšķirīga attieksme pret personām, kuras nonāvē dzīvniekus medību, zvejas vai kaitīgo organismu kontroles laikā, no vienas puses, un personām, kuras nonāvē dzīvniekus saskaņā ar reliģiskā rituāla noteiktām īpašām kaušanas metodēm, no otras puses.
- 32 Šādos apstākļos *Grondwettelijk Hof* (Konstitucionālā tiesa) nolēma apturēt tiesvedību un uzdot Tiesai šādus prejudiciālus jautājumus:

“1) Vai [Regulas Nr. 1099/2009] 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts ir jāinterpretē tādējādi, ka dalībvalstīm, atkāpjoties no šīs regulas 4. panta 4. punktā noteiktā izņēmuma un ar mērķi uzlabot dzīvnieku labturību, ir ļauts pieņemt tādus noteikumus kā tie, kas ir paredzēti [pamatlietā apstrīdētajā dekrētā] un kas, no vienas puses, paredz aizliegumu kaut dzīvniekus bez

apdullināšanas, un tas attiecas arī uz kaušanu, kura veikta reliģisku rituālu ietvaros, un, no otras puses, ievieš alternatīvu apdullināšanas metodi kaušanai, kas veikta reliģisku rituālu kontekstā, tā, ka apdullināšanai ir jābūt atgriezeniskai un tā nedrīkst izraisīt dzīvnieka nāvi?

- 2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša: vai ar Regulas [Nr. 1099/2009] 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu gadījumā, ja tas tiek interpretēts tā, kā norādīts pirmajā prejudiciālajā jautājumā, ir pārkāpts [Hartas] 10. panta 1. punkts?
- 3) Ja atbilde uz pirmo prejudiciālo jautājumu ir apstiprinoša: vai ar Regulas [Nr. 1099/2009] 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu, skatot to kopsakarā ar 4. panta 4. punktu, gadījumā, ja tas tiek interpretēts pirmā prejudiciālā jautājuma izpratnē, ir pārkāpts [Hartas] 20., 21. un 22. pants, jo gadījumā, ja dzīvniekus pakļauj īpašām kaušanas metodēm, ko nosaka reliģiski rituāli, attiecībā uz pienākumu dzīvnieku apdullināt ir paredzēts tikai uz nosacījumiem balstīts izņēmums ([šīs regulas] 4. panta 4. punkts, skatot to kopsakarā ar 26. panta 2. punktu), kamēr attiecībā uz dzīvnieku nonāvēšanu medībās, amatierzvejā, kultūras vai sporta pasākumu laikā regulas apsvērumos minētu iemeslu dēļ ir paredzēti noteikumi, saskaņā ar kuriem šīs darbības neietilpst regulas piemērošanas jomā vai nav pakļautas pienākumam dzīvnieku apdullināt nonāvēšanas laikā ([minētās regulas] 1. panta 1. punkta otrā daļa un 3. punkts)?”

Par pieteikumu atkārtoti sākt mutvārdu procesu

- 33 Ar vēstuli, kas Tiesas kancelejā iesniegta 2020. gada 2. oktobrī, *CICB* u.c. un *Kosher Poultry* u.c. lūdza izdot rīkojumu par tiesvedības mutvārdu daļas atkārtotu sākšanu, piemērojot Tiesas Reglamenta 83. pantu.
- 34 Pieteikuma pamatojumam *CICB* u.c. un *Kosher Poultry* u.c. būtībā apgalvo, ka *Sejm* (Sejms, parlamenta apakšpalāta, Polija) 2020. gada 18. septembrī ir pieņēmis likumprojektu, ar kuru aizliedz eksportēt gaļu, kas iegūta no rituālās kaušanas laikā nogalinātiem dzīvniekiem. Tā kā šī dalībvalsts ir nozīmīgākais košera gaļas piegādātājs Beļģijas ebreju kopienai un nepastāv neviens konkrēts alternatīvs risinājums, šāda likumprojekta pieņemšana vēl vairāk pierādot pamatlietā aplūkotā dekrēta nesamērīgo raksturu un līdz ar to esot jauns fakts, kam var būt izšķiroša ietekme uz Tiesas nolēmumu.
- 35 Atbilstoši Tiesas Reglamenta 83. pantam Tiesa jebkurā brīdī, uzklusējusi ģenerālvokātu, var izdot rīkojumu par tiesvedības mutvārdu daļas atkārtotu sākšanu, it īpaši, ja kāds lietas dalībnieks pēc šīs daļas pabeigšanas iesniedz ziņas par jaunu faktu, kam var būt izšķiroša ietekme uz Tiesas nolēmumu, vai arī ja lieta ir jāizskata, pamatojoties uz argumentu, kuru lietas dalībnieki nav apsprieduši.
- 36 Šajā gadījumā tas tā nav.
- 37 Tiesas sēdē Tiesa, uzdodot jautājumu Flandrijas reģionam, uz kuru visi lietas dalībnieki varēja atbildēt, pieļāva situāciju, kura pārsniedz to, uz ko atsaucas *CICB* u.c. un *Kosher Poultry* u.c. savā pieteikumā par mutvārdu procesa atkārtotu sākšanu, un kurā visas dalībvalstis veiktu tādu pasākumu kā pamatlietā aplūkotais dekrēts, ar ko aizliedz dzīvnieku nonāvēšanu rituālajā kaušanā bez iepriekšējas apdullināšanas.
- 38 Ņemot vērā iepriekš minēto, tā kā iepriekš 34. punktā minētais likumprojekts nevar būt nedz jauns fakts, kam var būt izšķiroša ietekme uz Tiesas nolēmumu, nedz fakts, kas attiecas uz argumentu, kuru ieinteresētās personas nav apspriedušas Reglamenta 83. panta izpratnē, Tiesa, uzklusējusi ģenerālvokātu, uzskata, ka nav jāizdod rīkojums par mutvārdu procesa atkārtotu sākšanu.

Par prejudiciālajiem jautājumiem

Par pirmo un otro jautājumu

- 39 Ar pirmo un otro jautājumu, kuri ir jāaplūko kopā, iesniedzējtiesa būtībā jautā, vai Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts, to lasot LESD 13. panta un Hartas 10. panta 1. punkta kontekstā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tas nepieļauj tādu dalībvalsts tiesisko regulējumu, kurā rituālās kaušanas laikā ir paredzēta atgriezeniskas apdullināšanas metode, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi.
- 40 Vispirms ir jānorāda, ka Regulas Nr. 1099/2009 – kuras juridiskais pamats ir EKL 37. pants (tagad – LESD 43. pants) un kura ir daļa no Kopienas rīcības plāna dzīvnieku aizsardzībai un labturībai 2006.–2010. gadam (COM(2006) 13, galīgā redakcija, 2006. gada 23. janvāris) – mērķis ir noteikt kopīgus noteikumus dzīvnieku labturības aizsardzībai kaušanas vai nonāvēšanas laikā Savienībā un tās pamatā, kā tas izriet no tās 4. apsvēruma, ir doma par to, ka dzīvnieku aizsardzība kaušanas laikā ir vispārējās nozīmes jautājums.
- 41 Šajā ziņā vispirms ir jāatgādina, ka Regulas Nr. 1099/2009 4. panta 1. punktā, lasot to kopā ar šīs regulas 20. apsvērumu, ir noteikts princips par dzīvnieku apdullināšanu pirms to nonāvēšanas un tas pat ir noteikts kā pienākums, jo zinātniskie pētījumi ir pierādījuši, ka apdullināšana ir metode, kas vismazāk kaitē dzīvnieku labturībai nokaušanas laikā (šajā nozīmē skat. spriedumu, 2019. gada 26. februāris, *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, 47. punkts). Kā izriet no minētās regulas 4. apsvēruma, šajā tiesību normā paredzētais iepriekšējās apdullināšanas princips atspoguļo šo Savienības vērtību attiecībā uz dzīvnieku labturību, kas tagad ir nostiprināta LESD 13. pantā, saskaņā ar kuru Savienībai un dalībvalstīm, izstrādājot un īstenojot dzīvnieku labturības politiku, ir pilnībā jāņem vērā dzīvnieku labturības prasības.
- 42 Šis princips atbilst galvenajam Regulas Nr. 1099/2009 mērķim aizsargāt dzīvnieku labturību – kas izriet no šīs regulas nosaukuma un tās 2. apsvēruma – saskaņā ar LESD 13. pantu (šajā nozīmē skat. spriedumu, 2018. gada 29. maijs, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen* u.c., C-426/16, EU:C:2018:335, 63. un 64. punkts).
- 43 Turklāt Regulas Nr. 1099/2009 4. panta 4. punktā ir paredzēts, ka iepriekšējās apdullināšanas princips neattiecas uz dzīvniekiem, kuri pakļauti īpašām kaušanas metodēm, ko nosaka reliģiski rituāli, un ar nosacījumu, ka nokaušana notiek kautuvē. Kaut arī šajā pēdējā minētajā tiesību normā, lasot to šīs regulas 18. apsvēruma kontekstā, ir atzīta rituāla kaušanas prakse, kurā dzīvnieks var tikt nonāvēts bez iepriekšējās apdullināšanas, šis kaušanas veids Savienībā tomēr ir atļauts tikai izņēmuma kārtā un vienīgi, lai nodrošinātu ticības brīvības ievērošanu, jo tas nav tāds, kas mazinātu jebkuras dzīvnieka sāpes, stresu vai ciešanas tikpat efektīvi kā kaušana pēc apdullināšanas, kura saskaņā ar šīs regulas 2. panta f) punktu, lasot to tās 20. apsvēruma kontekstā, ir nepieciešama, lai dzīvniekam izraisītu bezsamaņas stāvokli un jutīguma zudumu, kas varētu ievērojami samazināt tā ciešanas (šajā nozīmē skat. spriedumu, 2019. gada 26. februāris, *Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs*, C-497/17, EU:C:2019:137, 48. punkts).
- 44 Šī atkāpe, kā izriet no Regulas Nr. 1099/2009 15. apsvēruma, ir balstīta uz nepieciešamību ievērot dalībvalstu normatīvos vai administratīvos aktus un paražas, jo īpaši tās, kuras saistītas ar reliģiskiem rituāliem, kultūras tradīcijām un reģionālo mantojumu, izstrādājot un īstenojot Savienības politiku, kas tostarp attiecas uz lauksaimniecību un iekšējo tirgu. Tādējādi saskaņā ar Hartas 10. panta 1. punktu tajā ir konkretizēta Savienības likumdevēja pozitīvā apņemšanās nodrošināt efektīvu ticības brīvības un tiesību paust savu ticību vai pārliecību praksē un rituālos ievērošanu, it īpaši par labu praktizējošiem musulmaņiem un ebrejiem (šajā nozīmē skat. spriedumu, 2018. gada 29. maijs, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen* u.c., C-426/16, EU:C:2018:335, 56. un 57. punkts).

- 45 Turklāt no minētās regulas 18. apsvēruma izriet, ka, tā kā “[Savienības] noteikumi, kas piemērojami, veicot reliģisku nokaušanu [un izriet no Direktīvas 93/119], transponēti atkarībā no valstu apstākļiem, kā arī ņemot vērā to, ka valstu tiesību aktos ietverti aspekti, kas nav saistīti ar šīs regulas mērķiem”, Savienības likumdevējs ir nolēmis “saglabā[t] iespēj[u] atkāpties no prasības par dzīvnieku apdullināšanu pirms to nokaušanas, tādējādi atstājot zināmu rīcības brīvību katras dalībvalsts ziņā”. Šajā nolūkā Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 1. punktā dalībvalstīm ir atļauts saglabāt jebkuru valsts tiesisko regulējumu, kurš ir piemērojams šīs regulas spēkā stāšanās dienā un kura mērķis ir nodrošināt plašāku dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā, savukārt šīs regulas 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktā ir paredzēts, ka dalībvalstis var pieņemt valsts tiesisko regulējumu, ar ko nodrošina plašāku dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā nekā ar šīs regulas noteikumiem, tostarp tādā jomā kā “dzīvnieku kaušana un ar to saistītas darbības saskaņā ar 4. panta 4. punktu”, ar precizējumu, ka saskaņā ar šīs pašas regulas 2. panta b) punktu šīs paredzētās saistītās darbības ietver apdullināšanu.
- 46 Visbeidzot, Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 4. punktā ir noteikts, ka dalībvalstis neaizliedz vai nekavē laist apgrozībā savā teritorijā dzīvnieku izcelsmes produktus, kas iegūti no dzīvniekiem, kuri nonāvēti citās dalībvalstīs, pamatojoties uz to, ka attiecīgie dzīvnieki nav nonāvēti saskaņā ar tās valsts noteikumiem, kuru mērķis ir plašāka dzīvnieku aizsardzība nonāvēšanas laikā.
- 47 Tādējādi ar Regulu Nr. 1099/2009 izveidotais ietvars atspoguļo LESD 13. panta prasību, saskaņā ar kuru “Savienība un dalībvalstis velta pienācīgu uzmanību dzīvnieku kā jutīgu būtnu labturības prasībām, vienlaikus ievērojot dalībvalstu normatīvos vai administratīvos aktus un paražas, it īpaši attiecībā uz reliģiskiem rituāliem, kultūras tradīcijām un reģionālās kultūras mantojumu”. Šis ietvars liecina, ka ar pašu šo regulu netiek veikta nepieciešamā dzīvnieku labturības un brīvības paust ticību saskaņošana, bet tikai izveidots ietvars šo abu vērtību saskaņošanai, kas ir jāveic dalībvalstīm.
- 48 No šī sprieduma 44.–47. punktā izklāstītajiem apsvērumiem izriet, ka, pirmkārt, ar Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu netiek pārkāpta Hartas 10. panta 1. punktā garantētā ticības brīvība un, otrkārt, ka saistībā ar tām šajā tiesību normā piešķirto iespēju pieņemt papildu noteikumus, kuru mērķis ir nodrošināt plašāku dzīvnieku aizsardzību par šajā regulā paredzēto, dalībvalstis var tostarp paredzēt pienākumu dzīvniekus pirms to nonāvēšanas apdullināt, kas ir piemērojams arī attiecībā uz tādu nokaušanu, kādu prasa reliģiski rituāli, tomēr ar nosacījumu, ka tiek ievērotas Hartā nostiprinātās pamattiesības.
- 49 Saskaņā ar Hartas 51. panta 1. punktu dalībvalstīm, izmantojot šo iespēju, ir jāievēro Hartā nostiprinātās pamattiesības.
- 50 Attiecībā uz valsts pasākumu, kas veikti, pamatojoties uz Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu, saderību ar brīvību paust savu ticību ir jāatgādina – Hartas 10. panta 1. punktā ir paredzēts, ka ikvienai personai ir tiesības uz domu, pārliecības un ticības brīvību, un ir precizēts, ka šīs tiesības ietver brīvību mainīt ticību vai pārliecību, kā arī brīvību individuāli vai kolektīvi un publiski vai privāti paust ticību vai pārliecību lūgšanās, mācībās, ieražās un ceremonijās.
- 51 Šajā ziņā valsts tiesiskais regulējums, kurš pieņemts, pamatojoties uz šīs regulas 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu, un kurā rituālās kaušanas laikā ir noteikts pienākums veikt atgriezenisku apdullināšanu, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi, ietilpst Hartas 10. panta 1. punktā garantētās brīvības paust savu ticību piemērošanas jomā.
- 52 Hartā ir izmantota plaša šajā tiesību normā minētā jēdziena “ticība” nozīme, kas var aptvert gan *forum internum*, proti, pārliecības pastāvēšanu, gan *forum externum*, proti, reliģiskas ticības publisku paušanu, un Tiesa jau ir nospriedusi, ka rituālā kaušana ietilpst Hartas 10. panta 1. punktā garantētās brīvības paust savu ticību piemērošanas jomā (spriedums, 2018. gada 29. maijs, *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen u.c.*, C-426/16, EU:C:2018:335, 44. un 49. punkts).

- 53 Kā apgalvo prasītāji pamatlietā, uzliekot pienākumu rituālās kaušanas laikā dzīvnieku pirms tam apdullināt un vienlaikus pieprasot, lai šī apdullināšana būtu atgriezeniska un neizraisītu dzīvnieka nāvi, pamatlietā aplūkots dekrēts, kas pieņemts, pamatojoties uz Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunktu, šķiet nesaderīgs ar noteiktiem ebreju un islāma reliģiskajiem priekšrakstiem.
- 54 Šajā ziņā no lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu izriet, ka attiecībā uz prasītājiem pamatlietā rituālā kaušana atbilst konkrētiem reliģiskiem priekšrakstiem, kuros būtībā ir prasīts, lai ticīgie lietotu gaļu tikai no dzīvniekiem, kas nokauti bez iepriekšējas apdullināšanas, lai nodrošinātu, ka viņi netiek pakļauti nekādam procesam, kas varētu izraisīt nāvi pirms kaušanas, un ka viņu asinis pilnībā iztek.
- 55 Tādējādi ar šo dekrētu tiek ierobežota ticīgo ebreju un musulmaņu brīvība paust savu ticību, kas garantēta Hartas 10. panta 1. punktā.
- 56 Šajā ziņā ir jāatgādina, ka Hartas 52. panta 3. punkta mērķis ir nodrošināt nepieciešamo saskaņotību starp Hartā ietvertajām tiesībām un atbilstošajām ECPAK garantētajām tiesībām, neskarot Savienības tiesību un Eiropas Savienības Tiesas autonomiju. Tādējādi, interpretējot Hartu, kā minimālās aizsardzības robeža ir jāņem vērā atbilstošās ECPAK tiesības (šajā nozīmē skat. spriedumus, 2019. gada 21. maijs, Komisija/Ungārija (Lauksaimniecības zemes lietojuma tiesības), C-235/17, EU:C:2019:432, 72. punkts un tajā minētā judikatūra, kā arī 2020. gada 6. oktobris, *La Quadrature du Net* u.c., C-511/18, C-512/18 un C-520/18, EU:C:2020:791, 124. punkts). Ciktāl no Paskaidrojumiem attiecībā uz Hartas 10. pantu izriet, ka šīs tiesību normas 1. punktā garantētā brīvība atbilst ECPAK 9. pantā garantētajai brīvībai, šī brīvība ir jāņem vērā, interpretējot Hartas 10. panta 1. punktu.
- 57 Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru domas, pārliecības un ticības brīvība, ko aizsargā ECPAK 9. pants, ir viens no “demokrātiskas sabiedrības” pamatiem šīs konvencijas izpratnē, ciktāl plurālisms, kas ir nesaraujami saistīts ar šādu sabiedrību, ir atkarīgs no šīs brīvības (šajā nozīmē skat. ECT spriedumus, 1999. gada 18. februāris, *Buscarini* u.c. pret Sanmarīno, CE:ECHR:1999:0218JUD002464594, 34. punkts un tajā minētā judikatūra, kā arī 2011. gada 17. februāris, *Wasmuth* pret Vāciju, CE:ECHR:2011:0217JUD001288403, 50. punkts). Tā ECPAK 9. panta 2. punktā ir noteikts, ka “brīvību nodoties savai ticībai vai pārliecībai var ierobežot tikai likumā paredzētajā kārtībā un tiktāl, cik tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai nodrošinātu sabiedrisko drošību, sabiedrisko kārtību, sabiedrības veselību vai tikumību vai aizsargātu citu cilvēku tiesības un brīvības”.
- 58 Tāpat saskaņā ar Hartas 52. panta 1. punkta pirmo teikumu visiem šajā hartā atzīto tiesību un brīvību izmantošanas ierobežojumiem ir jābūt noteiktiem tiesību aktos un tajos jārespektē šo tiesību un brīvību būtība. Šīs tiesību normas otrajā teikumā ir noteikts, ka, ievērojot samērīguma principu, ierobežojumus šīm tiesībām un brīvībām drīkst uzlikt tikai tad, ja tie ir nepieciešami un patiešām atbilst vispārējo interešu mērķiem, ko atzinusi Savienība, vai vajadzībai aizsargāt citu personu tiesības un brīvības.
- 59 Ņemot vērā šos apsvērumus, ir jāpārbauda, vai valsts tiesiskais regulējums, kurā ir paredzēts pienākums apdullināt dzīvnieku pirms rituālās kaušanas, vienlaikus nosakot, ka apdullināšanai jābūt atgriezeniskai un tā nedrīkst izraisīt šī dzīvnieka nāvi, atbilst Hartas 52. panta 1. un 3. punktā, lasot tos kopā ar LESD 13. pantu, paredzētajiem nosacījumiem.
- 60 Pirmkārt, ciktāl tas izriet no pamatlietā aplūkotā dekrēta, šī sprieduma 55. punktā identificēto tiesību uz brīvību paust savu ticību īstenošanas ierobežojums ir paredzēts tiesību aktos Hartas 52. panta 1. punkta izpratnē.
- 61 Otrkārt, valsts tiesiskajā regulējumā, kurā ir paredzēts pienākums apdullināt dzīvnieku pirms rituālās kaušanas, tajā pašā laikā nosakot, ka apdullināšanai ir jābūt atgriezeniskai un ka tā nedrīkst izraisīt dzīvnieka nāvi, ir ievērots Hartas 10. panta būtiskais saturs, jo saskaņā ar Tiesas rīcībā esošajās lietās

materiālos ietvertajām norādēm, kas minētas šī sprieduma 54. punktā, iekļaušanās, kas izriet no šāda tiesiskā regulējuma, attiecas tikai uz konkrētās rituālās darbības, kas veido šo nokaušanu, vienu aspektu, savukārt šī nokaušana kā tāda nav aizliegta.

- 62 Treškārt, attiecībā uz jautājumu, vai Hartas 10. pantā garantēto tiesību ierobežojums, kas izriet no tāda valsts tiesiskā regulējuma kā pamatlietā, atbilst vispārējo interešu mērķim, no lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu sniegtās informācijas izriet, ka Flandrijas likumdevējs ir vēlējies veicināt dzīvnieku labturību. Tā pamatlietā aplūkotā dekrēta sagatavošanas darbos ir norādīts, ka “Flandrija piešķir lielu nozīmi dzīvnieku labturībai”, ka “tādējādi mērķis ir Flandrijā novērst jebkādas dzīvnieku ciešanas, no kurām var izvairīties”, “kaušana bez dzīvnieku apdullināšanas nav saderīga ar šo principu” un, “lai gan citi pasākumi, kas ir mazāk strikti nekā kaušanas bez iepriekšējas apdullināšanas aizliegums, varētu nedaudz ierobežot šīs kaušanas metodes negatīvo ietekmi uz dzīvnieku labturību, šādas metodes nevar aizkavēt ļoti nopietna kaitējuma dzīvnieku labturībai turpināšanos”.
- 63 Gan no Tiesas judikatūras (šajā nozīmē skat. spriedumus, 2008. gada 17. janvāris, *Viamex Agrar Handel* un *ZVK*, C-37/06 un C-58/06, EU:C:2008:18, 22. punkts; 2008. gada 19. jūnijs, *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers* un *Andibel*, C-219/07, EU:C:2008:353, 27. punkts; 2009. gada 10. septembris, Komisija/Belģija, C-100/08, nav publicēts, EU:C:2009:537, 91. punkts, kā arī 2015. gada 23. aprīlis, *Zuchtvieh-Export*, C-424/13, EU:C:2015:259, 35. punkts), gan no LESD 13. panta izriet, ka dzīvnieku labturības aizsardzība ir Savienības atzīts vispārējo interešu mērķis.
- 64 Ceturtkārt, samērīguma princips prasa, lai ierobežojumi, ko dekrēts pamatlietā rada brīvībai paust savu ticību, nepārsniegtu to, kas ir atbilstošs un nepieciešams, lai sasniegtu attiecīgajā tiesiskajā regulējumā noteiktos leģitīmos mērķus, ar to saprotot, ka tad, ja ir iespēja izvēlēties starp vairākiem piemērotiem pasākumiem, ir jāizvēlas vismazāk apgrūtināošais un ka radītās neērtības nedrīkst būt nesamērīgas ar izvirzītajiem mērķiem (šajā nozīmē skat. spriedumus, 2018. gada 20. marts, *Menci*, C-524/15, EU:C:2018:197, 46. punkts un tajā minētā judikatūra, kā arī 2019. gada 30. aprīlis, Itālija/Padome (Vidusjūras zobenzivs zvejas kvota), C-611/17, EU:C:2019:332, 55. punkts).
- 65 Ja runa ir par vairākām Līgumos nostiprinātajām pamattiesībām un principiem, kā, piemēram, šajā gadījumā Hartas 10. pantā garantētajām tiesībām un LESD 13. pantā garantēto dzīvnieku labturību, samērīguma principa ievērošanas novērtējums ir jāveic, ievērojot nepieciešamo dažādo attiecīgo tiesību un principu aizsardzības prasību saskaņošanu un taisnīgu līdzsvaru starp tām (šajā nozīmē skat. spriedumu, 2019. gada 19. decembris, *Deutsche Umwelthilfe*, C-752/18, EU:C:2019:1114, 50. punkts un tajā minētā judikatūra).
- 66 Šajā ziņā ir jānorāda, ka valsts tiesiskais regulējums, kurā ir paredzēts pienākums apdullināt dzīvnieku pirms rituālās kaušanas, tajā pašā laikā nosakot, ka apdullināšanai jābūt atgriezeniskai un tā nedrīkst izraisīt dzīvnieka nāvi, ir piemērots, lai sasniegtu šā sprieduma 62. punktā minēto dzīvnieku labturības veicināšanas mērķi.
- 67 No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet – ja tiek skarti tādi vispārējās politikas jautājumi kā attiecību noteikšana starp valsti un reliģijām, par kuriem demokrātiskā valstī pamatoti var pastāvēt būtiskas atšķirības, īpaša nozīme ir jāpiešķir valsts lēmumu pieņemēja lomai. Tādējādi valstij ECPAK 9. panta piemērošanas jomā principā ir jāpiešķir plaša rīcības brīvība, lai izlemtu, vai un cik lielā mērā tiesību paust savu ticību vai pārliecību ierobežojums ir “nepieciešams”. Novērtējuma brīvībai, kas tādējādi ir piešķirta dalībvalstīm, ja nav vienprātības Savienības līmenī, tomēr ir jāiet roku rokā ar Eiropas līmeņa pārbaudi, kurā it īpaši tiek pārbaudīts, vai valsts līmenī veiktie pasākumi ir principā pamatoti un vai tie ir samērīgi (šajā nozīmē skat. ECT spriedumu, 2014. gada 1. jūlijs, *S.A.S.* pret Franciju, CE:ECHR:2014:0701JUD004383511, 129. un 131. punkts, kā arī tajos minētā judikatūra).
- 68 Kā izriet no Regulas Nr. 1099/2009 18. un 57. apsvēruma, tieši dalībvalstu vienprātības trūkums attiecībā uz pieeju rituālajai kaušanai ir bijis pamatā šīs regulas 4. un 26. panta pieņemšanai.

- 69 Regulas Nr. 1099/2009 18. apsvērumā, kā tas ir norādīts šī sprieduma 45. punktā, ir minēts, ka ir svarīgi saglabāt iespēju atkāpties no prasības par dzīvnieku apdullināšanu pirms to nokaušanas, tādējādi atstājot zināmu rīcības brīvību katras dalībvalsts ziņā.
- 70 Šīs regulas 57. apsvērumā pēc atsaucē uz faktu, ka Eiropas pilsoņi sagaida, ka kaušanas laikā tiks ievēroti minimālie dzīvnieku labturības noteikumi, ir uzsvērts, ka dažās jomās attieksmi pret dzīvniekiem nosaka arī valstu priekšstatu un ka dažās dalībvalstīs ir prasība saglabāt vai pieņemt plašāk attiecināmus labturības noteikumus nekā tie, par ko panākta vienošanās Savienības līmenī. Tā saskaņā ar šo pašu apsvērumu dzīvnieku interesēs un ar noteikumu, ka tas neietekmē iekšējā tirgus darbību, ir piemēroti dalībvalstīm piešķirt zināmu pielāgošanas iespēju, lai saglabātu vai dažās īpašās jomās pieņemtu plašākus valsts noteikumus.
- 71 Tādējādi, atsaucoties uz to, ka pastāv atšķirīga “valstu izpratne” attiecībā uz dzīvniekiem, kā arī uz to, ka dalībvalstīm ir jāsaglabā “zināma pielāgošanas iespēja” vai “zināma rīcības brīvība”, Savienības likumdevējs šajā ziņā ir vēlējis saglabāt katrai dalībvalstij raksturīgo sociālo kontekstu un piešķirt katrai dalībvalstij plašu rīcības brīvību saistībā ar nepieciešamo LESD 13. panta un Hartas 10. panta saskaņošanu, lai nodrošinātu taisnīgu līdzsvaru, no vienas puses, starp dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā un, no otras puses, brīvības paust ticību ievērošanu.
- 72 Konkrētāk, attiecībā uz pamatlietā aplūkotajā dekrētā ietvertās ieviešanas brīvībā paust ticību nepieciešamību ir jānorāda, ka no Eiropas Pārtikas nekaitīguma iestādes (EFSA) zinātniskajiem atzinumiem, kas minēti Regulas Nr. 1099/2009 6. apsvērumā, izriet, ka ir radusies zinātniska vienprātība par to, ka iepriekšēja apdullināšana ir optimāls līdzeklis, lai samazinātu dzīvnieka ciešanas nonāvēšanas laikā.
- 73 No šī skatpunkta raugoties, Flandrijas likumdevējs pamatlietā aplūkotā dekrēta sagatavošanas darbos ir norādījis, ka “robeža starp dzīvnieku ciešanu novēršanu, no vienas puses, un kaušanu bez iepriekšējas apdullināšanas, no otras, vienmēr būs ļoti plaša, pat ja tiktu paredzēti mazāk radikāli pasākumi, lai pēc iespējas ierobežotu dzīvnieku labturības aizskārumu”.
- 74 No tā izriet, ka Flandrijas likumdevējs, nepārsniedzot šī sprieduma 67. punktā minēto novērtējuma brīvību, ir varējis uzskatīt, ka ierobežojumi, kuri pamatlietā aplūkotajā dekrētā ir noteikti brīvībai paust ticību, uzliekot pienākumu veikt iepriekšēju atgriezenisku apdullināšanu, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi, atbilst nepieciešamības nosacījumam.
- 75 Visbeidzot, par ieviešanas brīvībā paust ticību, kas izriet no pamatlietā aplūkotā dekrēta, samērīgumu: pirmkārt, kā tas izriet no šī dekrēta sagatavošanas darbiem, kas minēti šī sprieduma 13. punktā, Flandrijas likumdevējs ir balstījies uz zinātniskiem pētījumiem, no kuriem secināms – bažas, ka apdullināšana negatīvi ietekmēs asiņošanu, nav pamatotas. Turklāt no šiem pašiem sagatavošanas darbiem izriet, ka elektronarkoze ir neletālas un atgriezeniskas apdullināšanas metode, tas nozīmē – ja dzīvniekam tiek pārgriezta rīkle nekavējoties pēc apdullināšanas, viņa nāves cēlonis ir noasiņošana.
- 76 Turklāt, saistībā ar rituālo kaušanu pieprasot veikt atgriezenisku iepriekšēju apdullināšanu, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi, Flandrijas likumdevējs ir vēlējis arī iedvesmoties no Regulas Nr. 1099/2009 2. apsvēruma, kura kontekstā ir jāskata šīs regulas 4. pants, to skatot kopumā, un kurā būtībā ir paredzēts, ka, lai pasargātu dzīvniekus no novēršamām sāpēm, stresa vai ciešanām nonāvēšanas laikā, ir dodama priekšroka vismūsdienīgākajai atļautajai nonāvēšanas metodei, ja nozīmīga zinātnes attīstība ļauj mazināt viņu ciešanas nonāvēšanas laikā.
- 77 Otrkārt, tāpat kā ECPAK, Harta ir dzīvs instruments, kas ir jāinterpretē pašreizējo dzīves apstākļu un demokrātiskās valstīs mūsdienās dominējošo uzskatu kontekstā (pēc analogijas skat. ECT spriedumu, 2011. gada 7. jūlijs, *Bayatyan* pret Armēniju (GC), CE:ECHR:2011:0707JUD002345903, 102. punkts un tajā minētā judikatūra), un tādējādi ir jāņem vērā vērtību un uzskatu attīstība dalībvalstīs gan sociālajā, gan normatīvajā jomā. Dzīvnieku labturība kā vērtība, kurai mūsdienu demokrātiskā sabiedrība pēdējos

gados ir piešķirusi lielāku nozīmi, var – ņemot vērā sabiedrības attīstību – tikt vairāk ņemta vērā rituālās kaušanas kontekstā un tādējādi palīdzēt pamatot tāda tiesiskā regulējuma samērīgumu, kāds tiek aplūkots pamatlīdētā.

- 78 Treškārt, saskaņā ar Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 4. punktā paredzēto noteikumu šis dekrēts neaizliedz un nekavē teritorijā, kurā tas ir piemērojams, laist apgrozībā dzīvnieku izcelsmes produktus, kas iegūti no dzīvniekiem, kuri ir nokauti citā dalībvalstī rituālā veidā un bez iepriekšējas apdullināšanas. Šajā ziņā Komisija Tiesai iesniegtajos rakstveida apsvērumos arī uzsvēra, ka lielākā daļa dalībvalstu saskaņā ar šīs regulas 4. panta 4. punktu atļauj kaušanu bez iepriekšējas apdullināšanas. Turklāt, kā būtībā ir norādījušas Flandrijas un Valonijas valdības, tāds valsts tiesiskais regulējums kā pamatlīdētā aplūkotais neaizliedz un nekavē laist apgrozībā dzīvnieku izcelsmes produktus, kas iegūti no rituāli nokautiem dzīvniekiem, ja šo produktu izcelsme ir trešā valstī.
- 79 Tādējādi mainīgajā sociālajā un normatīvajā kontekstā, kam, kā ir uzsvērts šī sprieduma 77. punktā, ir raksturīga pieaugoša informētība par dzīvnieku labturības jautājumiem, Flandrijas likumdevējs pēc plašām debatēm, kas tika organizētas Flandrijas reģiona līmenī, varēja pieņemt pamatlīdētā aplūkoto dekrētu, nepārsniedzot rīcības brīvību, kas Savienības tiesībās ir piešķirta dalībvalstīm attiecībā uz nepieciešamo Hartas 10. panta 1. punkta un LESD 13. panta saskaņošanu.
- 80 Tādējādi ir uzskatāms, ka pamatlīdētā aplūkotajā dekrētā ietvertie pasākumi nodrošina taisnīgu līdzsvaru starp nozīmi, kas piešķirta dzīvnieku labturībai, un ticīgo ebreju un musulmaņu brīvību paust savu ticību un līdz ar to tie ir samērīgi.
- 81 Šādos apstākļos uz pirmo un otro jautājumu ir jāatbild, ka Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts, lasot to LESD 13. panta un Hartas 10. panta 1. punkta kontekstā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tas pieļauj tādu dalībvalsts tiesisko regulējumu, kurā rituālās kaušanas laikā ir prasīta atgriezeniskas apdullināšanas metode, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi.

Par trešo jautājumu

- 82 Ar trešo jautājumu iesniedzējtiesa būtībā vaicā, vai Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts ir spēkā, ņemot vērā vienlīdzības, nediskriminācijas un kultūru, reliģiju un valodu daudzveidības principus, kas ir garantēti attiecīgi Hartas 20., 21. un 22. pantā. Gadījumā, ja šajā tiesību normā dalībvalstīm būtu atļauts noteikt tāds pasākums kā obligāta dzīvnieku apdullināšana viņu nonāvēšanai rituālās kaušanas laikā, šajā regulā nebūtu ietverts neviens līdzīgs noteikums attiecībā uz dzīvnieku nonāvēšanu medību un zvejas, kā arī kultūras vai sporta pasākumu laikā.
- 83 No šī jautājuma formulējuma izriet, ka iesniedzējtiesai ir šaubas par šīs Regulas Nr. 1099/2009 normas atbilstību Hartas 20., 21. un 22. pantam, jo, lai gan tajā attiecībā uz dzīvnieku iepriekšēju apdullināšanu rituālās kaušanas laikā ir paredzēts tikai tāds izņēmums, kam paredzēti nosacījumi, šī regula no tās piemērošanas jomas izslēdz vai no tajā paredzētā iepriekšējas apdullināšanas pienākuma atbrīvo dzīvnieku nonāvēšanu medību un zvejas, kā arī kultūras vai sporta pasākumu laikā.
- 84 Šajā ziņā, pirmkārt, ir jāizvērtē arguments, saskaņā ar kuru Regulā Nr. 1099/2009 pret rituālo kaušanu ir diskriminējoša attieksme salīdzinājumā ar dzīvnieku nonāvēšanu kultūras un sporta pasākumos.
- 85 Sākumā ir jāatgādina, ka diskriminācijas aizliegums nav nekas cits kā vispārējā vienlīdzīgas attieksmes princips, kas ir viens no Savienības tiesību pamatprincipiem, konkrēta izpausme un šis princips noteic, ka līdzīgās situācijās nedrīkst būt atšķirīga attieksme un atšķirīgās situācijās nedrīkst būt vienāda attieksme, ja vien tātai pieejai nav objektīva attaisnojuma (šajā nozīmē skat. spriedumus, 1977. gada 19. oktobris, *Ruckdeschel* u.c., 117/76 un 16/77, EU:C:1977:160, 7. punkts, kā arī 2008. gada 16. decembris, *Arcelor Atlantique* un *Lorraine* u.c., C-127/07, EU:C:2008:728, 23. punkts).

- 86 Šajā gadījumā Regulas Nr. 1099/2009 1. panta 1. punkta pirmajā daļā ir precizēts, ka tās mērķis ir paredzēt “noteikum[us] to dzīvnieku nonāvēšanai, kurus audzē vai tur pārtikas, vilnas, ādas, kažokādu vai citu produktu ražošanai, kā arī dzīvnieku nonāvēšanai piespiedu kaušanas nolūkā un attiecībā uz saistītām darbībām”, un tās 1. panta 3. punkta a) apakšpunkta iii) punktā ir noteikts, ka to nepiemēro virknei darbību, tostarp dzīvnieku nonāvēšanai kultūras vai sporta pasākumu laikā.
- 87 Šīs regulas 2. panta h) punktā “kultūras vai sporta pasākumi” ir definēti kā “pasākum[i], kuri pēc to būtības vai lielā mērā saistīti ar senām kultūras tradīcijām vai sporta nodarbībām, tostarp skriešanās sacīkstes vai cit[i] sacensības veid[i], kas nav gaļas ražošana vai citu dzīvnieku produktu ražošana, vai kuros šī ražošana ir maznozīmīga salīdzinājumā ar pasākumu kā tādu un neatstāj būtisku saimniecisku iespaidu”.
- 88 No šīs definīcijas izriet, ka kultūras un sporta pasākumi minētās regulas 2. panta h) punkta izpratnē rada, augstākais, maznozīmīgu gaļas vai dzīvnieku izcelsmes produktu ieguvī salīdzinājumā ar pasākumu kā tādu un ka šāda ieguve neatstāj būtisku saimniecisku iespaidu.
- 89 Šādu interpretāciju apstiprina Regulas Nr. 1099/2009 16. apsvērums, saskaņā ar kuru tas, ka šiem pasākumiem nav nekādas ietekmes uz dzīvnieku izcelsmes produktu tirgu un to nolūks nav veikt ražošanu, pamato to izslēgšanu no šīs regulas piemērošanas jomas.
- 90 Šādos apstākļos kultūras vai sporta pasākumu nevar pamatoti uzskatīt par pārtikas produktu ražošanas darbību Regulas Nr. 1099/2009 1. panta 1. punkta izpratnē. Tādējādi, ņemot vērā šo atšķirību, Savienības likumdevējs, kultūras vai sporta pasākumus nepielīdzinot kaušanas darbībām, kuru laikā ir jāizmanto apdullināšana, nav pārkāpis diskriminācijas aizliegumu un, to darot, pret šīm situācijām ir izturējies atšķirīgi.
- 91 Otrkārt, lai jēdzieni “medības” un “amatierzveja” nezaudētu savu jēgu, nevar apgalvot, ka šīs darbības varētu tikt veiktas ar iepriekš apdullinātiem dzīvniekiem. Kā noteikts Regulas Nr. 1099/2009 14. apsvērumā, šīs darbības notiek apstākļos, kuros nonāvēšana ļoti atšķiras no lauksaimniecības dzīvnieku nonāvēšanas apstākļiem.
- 92 Šādos apstākļos Savienības likumdevējs nav arī pārkāpis nediskriminācijas principu, izslēdzot no šīs regulas piemērošanas jomas iepriekšējā punktā minētās nesalīdzināmās nonāvēšanas situācijas.
- 93 Treškārt, kā Regulas Nr. 1099/2009 27. panta 1. punktā, tā arī šīs regulas 6., 11. un 58. apsvērumā Savienības likumdevējs ir plaši uzsvēris, ka zinātniskie viedokļi par saimniecībās audzētām zivīm nav pietiekami, ir jāpadziļina arī ekonomiskais novērtējums šajā jomā un tas attaisno apiešanās ar saimniecībās audzētām zivīm nošķiršanu.
- 94 Ceturtkārt, ņemot vērā šī sprieduma 84.–93. punktā izklāstītos apsvērumus, ir jākonstatē, ka Regulā Nr. 1099/2009 nav pārkāpta Hartas 22. pantā garantētā kultūru, reliģiju un valodu daudzveidība, lai gan tajā ir paredzēts tikai nosacīts izņēmums attiecībā uz dzīvnieku iepriekšēju apdullināšanu rituālās kaušanas laikā un no tās piemērošanas jomas ir izslēgta vai no tajā paredzētā pienākuma veikt iepriekšēju apdullināšanu ir atbrīvota dzīvnieku nonāvēšana medību un zvejas kontekstā, kā arī kultūras vai sporta pasākumu laikā.
- 95 No tā izriet, ka, izskatot trešo prejudiciālo jautājumu, nav atklājies neviens apstāklis, kas varētu ietekmēt Direktīvas 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkta spēkā esamību.

Par tiesāšanās izdevumiem

- ⁹⁶ Attiecībā uz pamatlietas pusēm šī tiesvedība ir stadija procesā, kuru izskata iesniedzējtiesa, un tā lemj par tiesāšanās izdevumiem. Izdevumi, kas radušies, iesniedzot apsvērumus Tiesai, un kas nav minēto pušu izdevumi, nav atlīdzināmi.

Ar šādu pamatojumu Tiesa (virspalāta) nospriež:

- 1) **Padomes Regulas (EK) Nr. 1099/2009 (2009. gada 24. septembris) par dzīvnieku aizsardzību nonāvēšanas laikā 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkts, lasot to LESD 13. panta un Hartas 10. panta 1. punkta kontekstā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tas pieļauj tādu dalībvalsts tiesisko regulējumu, kurā rituālās kaušanas laikā ir prasīta atgriezeniskas apdullināšanas metode, kas nevar izraisīt dzīvnieka nāvi.**
- 2) **Izskatot trešo prejudiciālo jautājumu, nav atklājies neviens apstāklis, kas varētu ietekmēt Regulas Nr. 1099/2009 26. panta 2. punkta pirmās daļas c) apakšpunkta spēkā esamību.**

[Paraksti]